

КООПЕРАТИВНИЙ РУХ В ОРГАНІЧНОМУ АГРОВИРОБНИЦТВІ

Безус Р.М., Дуброва Н.П.

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

Досліджено питання впливу основних принципів та переваг розвитку кооперативного руху на розвиток органічного агровиробництва. Окреслено проблеми розвитку кооперації в Україні з врахуванням теоретичних та практичних аспектів господарювання. Визначено рівні та особливості кооперативів трирівневої кооперативної системи. Розглянуто міжнародний досвід формування кооперативний рух в органічному агровиробництві. Встановлено відмінності між традиційними кооперативами та кооперативами нової генерації.

Ключові слова: кооперація, органічне агровиробництво, розвиток, міжнародний досвід, кооперативи нової генерації.

Постановка проблеми. Формування ринкових відносин, реалізація курсу економічного зростання в Україні сприяють ефективному функціонуванню усіх сфер і секторів економіки. Серед них значне місце займає кооперативний сектор, бо саме в економічній сфері останній сприяє формуванню багатокладності національної економіки, розширенню масштабів економічної діяльності, поєднанню особистих, колективних і суспільних інтересів; у соціальній сфері кооперація забезпечує соціальну підтримку, соціальні гарантії, соціальний захист кооператорів, соціальну перебудову села. На думку науковців кооперативний сектор економіки сприяє становленню ефективної системи господарювання і демократичного устрою. Україна буде свою економічну систему на основі сталого економічного розвитку, який ґрунтується на структурній перебудові економіки відповідно до потреб збалансованого розвитку виробництва, соціальної сфери, населення і навколишнього природного середовища, технологічного і соціального прогресу. Одним з перспективних напрямів розвитку аграрної сфери економіки України є органічне агровиробництво, що є невід'ємною частиною збалансованого економічного розвитку. Розвиток кооперації в аграрній сфері є одним із перспективних напрямів структурної перебудови та розвитку аграрного сектору країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом проблеми розвитку органічного виробництва, органічного сільського господарства розглядається такими ученими як В.І. Артиш, Л.М. Бойко, В.С. Данкевич, В.Т. Дудар, Н.В. Зіновчук, Т.О. Зінчук, І.Г. Кириленко, М.І. Кобець, Д.Г. Легеза, О.В. Скидан, О.В. Ульянченко, О.В. Ходаківська, О.М. Яценко. Питанням розвитку кооперативного руху в Україні присвячено праці В.В. Зіновчука П.В. Пивовара, М.Б. Чижевської, Ю.В. Ушкаренка та інших вчених. Значний вклад у розвиток кооперації в Україні здійснено канадським урядом та українською діаспорою України в Канаді, який мають значний досвід у розвитку кооперації та доведену її ефективність часом.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В українських реаліях розвитку економіки недостатньо уваги приділено можливостям впливу кооперативного руху на розвиток органічного агровиробництва.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження впливу основних принципів та пере-

ваг розвитку кооперативного руху на розвиток органічного агровиробництва.

Виклад основного матеріалу. Безперечно реальна міцність держави залежить від адекватності відображення суспільством пануючих ідей та пріоритетів. Реалії сьогодення показують, що для рішення соціально-економічних та політичних проблем необхідна активізація всіх сил суспільства. Одним із важливих шляхів у цьому напрямі є розвиток інститутів громадянського суспільства у вигляді кооперації.

Кооперативні принципи є умовою гармонізації інтересів учасників кооперації і визначають загальний напрямок розвитку кооперативного руху. Крім того, ці ж кооперативні принципи у комплексі і відрізняють кооперативні організації від інших громадських та господарських об'єднань, банківських установ, які функціонують в ринковій економіці. Кооперація утворюється членами суспільства усвідомлено, з визначеною ціллю. Оскільки всі люди можуть якісно функціонувати тільки у взаємозв'язках з іншими людьми. Узагальнено можна стверджувати, що і суспільство являє собою єдину кооперативну систему, де люди можуть обирати доцільність входження до конкретної кооперації виходячи з власних цілей, бажань та хвилильних імпульсів або обираючи одну з можливих альтернатив.

Разом з тим кооперація надає можливість розширення кола реалізації інтересів поодиноких індивідів, таким чином люди кооперуються для задоволення тих потреб, які не можна задовольнити окремо. В процесі кооперації індивіди мають особисті мотиви, і, на думку Чижевської М.Б., інтенсивність, з якою вони продовжують внески у формальні зусилля, є функцією їх задоволення або навпаки. Якщо їх мотиви не задовольняються, вони послаблюють зусилля або виходять з системи, і дана система, на їх погляд, вважається неефективною. В кінцевому підсумку «єдиною мірою ефективності кооперативної системи є її спроможність до виживання, тобто її спроможність продовжувати пропонувати достатні стимули, щоб задовольнити особисті мотиви у ході досягнення групової мети» [1].

Кооперація дозволяє сільгоспвиробникам зібрати свої ресурси разом і діяти як єдине ціле. Всі разом, вони здатні ефективно вирішувати конкурентні такі питання, як надання необхідних товарів або послуг, зниження експлуатаційних витрат, а також збільшення доходів членів. Оскільки клі-

енти кооперативу є також його власники, бізнес прагне зосередити увагу на їхні потреби, як правило, пропонують вигідні ціни і безпечні ринки. Завдяки співпраці, нестабільний ринок перетворюється в більш передбачуваний, який приносить користь членам кооперативу і їх громадам.

Ведення органічного землеробства надзвичайно перспективне для сільськогосподарських підприємств, існує достатній супровід наукових фахівців та задовільна науково-технічна база. За останні роки дрібні господарства скоротилися обсяги внесення мінеральних добрив та засобів захисту рослин, що само по собі спонукає до впровадження органічного землеробства [2]. У ринкових умовах господарювання для підприємств аграрного сектору економіки України, які обрали шлях виробництва органічної продукції кооперація є одним з найефективніших напрямів формування та перерозподілу фінансових ресурсів, забезпечення реалізації маркетингових стратегій з просування товарів на ринок, формування клієнтської бази споживачів органічної продукції.

В Україні формування кооперативного руху регламентується Законами України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 р. [3] та «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17 липня 1997 р. [4]. У цих документах визначено, що сільськогосподарська кооперація являє собою систему сільськогосподарських кооперативів, їх об'єднань, утворених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативів. Зокрема, виділяється сільськогосподарський виробничий кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб, які є виробниками сільськогосподарської продукції, та сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб – виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів [4].

Розвиток кооперації в Україні має 135-річну історію. 1890–1918 рр. стали періодом бурхливого розвитку кооперації, коли набули поширення обслуговуючі кооперативи із спільного використання предметів праці, оскільки інноваційні засоби праці були набагато ефективніші за людську та тваринну працю; агросервісні постачальницькі кооперативи, оскільки розширення ринку сільськогосподарської продукції спричинило розширення ринку виробничих ресурсів; збутові кооперативи, оскільки підвищення врожайності культур при використанні механізованих засобів праці давало додаткову продукцію, яку треба було продавати; кредитні товариства, оскільки прибутковість сільськогосподарського бізнесу створювала мотивацію до інвестування в напрямі оновлення засобів праці [5, с. 87]. Саме тому ми вважаємо за необхідне використати досвід минулого для створення майбутнього прибуткового аграрного сектору.

Пивовар П.В. підкреслює, що сільськогосподарські кооперативи є неприбутковими організаціями, оскільки приносять економічний та організаційний ефекти лише своїх членам. Інвесторам не доцільно вкладати кошти в коо-

перативи, бо жодного економічного зиску вони отримати не можуть [5]. Однак, функціонування таких аграрних об'єднань вирішує ряд стратегічних проблем як державного, так і регіонального рівнів. На державному рівні вирішуються певні проблеми: значний внесок у продовольчу безпеку країни; підтримання вітчизняного виробника сільськогосподарської техніки; підтримання малого та середнього аграрного бізнесу; збільшення податкових надходжень до Державного бюджету країни. На регіональному рівні підвищується рівень зайнятості та знижується безробіття на селі; покращується соціальна сфера сільських територій. Тому підтримка кооперативного руху на селі має стати одним із пріоритетних напрямів Державної аграрної політики України. Статус кооперативу як неприбуткової організації значно обмежує можливості залучення фінансових ресурсів до кооперативу, так наприклад, банківські установи не дають позик організаціям які не генерують прибутку.

На початку ХХ ст. в Україні в кооперативи було об'єднано понад 60% сільського населення, а вироблена ними продукція експортувалася далеко за межі країни. Наразі до кооперації долучено не більше 0,3% сільського населення. Відродження сільськогосподарської кооперації розпочалося у 1997 р. з ухваленням Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [4]. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів поступово зростає і на 1 січня 2016 року складає 1026 одиниць [6]. Водночас є певні розбіжності в наведеній інформації, щодо кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Державною службою статистики України.

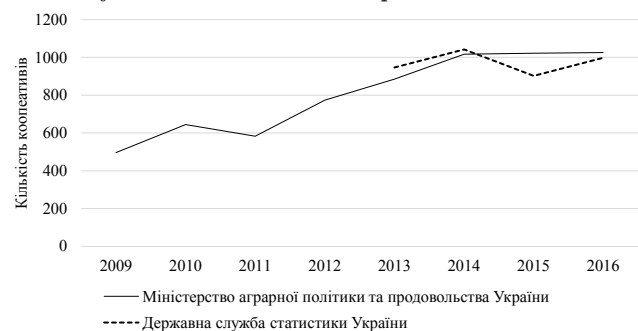

Рис. 1. Динаміка кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України (2009-2016 рр.) та Державної служби статистики України (2013-2016 рр.)

Джерело: побудовано на основі [6, 7]

До фінансових перепон розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів також належить нечітке регулювання в українському законодавстві питань оподаткування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, зокрема можливості отримання неприбуткового статусу [8, с. 246]. При цьому сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи сплачують податок на додану вартість на загальних засадах, після реєстрації платником податку на додану вартість, тоді як при продажу сільськогосподар-

ської продукції на ринку за готівку податки не сплачуються. За умови узгодження цих питань, за оцінками експертів, щорічно з тієї можна виводити 10–15% сільськогосподарської продукції. Гідною альтернативою для кооперативів може стати єдиний податок з доходу, що не має вад податку на додану вартість та податку з прибутку підприємств і одночасно ліквідувати існуючі схеми ухилення від оподаткування та отримання необґрунтованих відшкодувань [9, с. 45].

У науковій літературі існує поняття «модель кооперативу», яке, як економічна категорія, відображає ефективно функціонуючу побудову складових блоків, ланок виробництва людської діяльності, здійснюваних на основі комплексної взаємодії організаційних, соціально-економічних, політико-правових, технологічних, ґрунтового-кліматичних і економічних факторів [8]. Виробники органічної продукції – члени сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів – можуть знаходитися у складі настільки великих кооперативів, що їх продукція може експортуватися за тисячі кілометрів від її виробництва, а кількість членів сягнути сотень. Кооператив «Organic Valley» (США) постачає під своєю торговою маркою продукти у 50 штатів США, Канаду, Китай, Японію та ще в 24 країни Світу, а загальний обсяг продажу 2013 року становив близько 1 млрд дол. США. За результатами діяльності «Organic Valley» є найбільшим кооперативом, що обслуговує виробників органічної продукції у Світі. Успішно функціонують кооперативи виробників органічної продукції, які за мету своєї діяльності ставлять задоволення потреб місцевих споживачів і об'єднуються в кооперативи другого рівня. Таким кооперативом є «Local Organic Food Co-ops» (Канада), що об'єднує 45 кооперативів, задіяних у доробці, логістиці та реалізації органічної продукції [8].

Моделі кооперативних підприємств і організацій можуть створюватися на різних рівнях: місцевому, районному, регіональному. Так, однією з перспективних моделей розвитку сільськогосподарської кооперації може стати формування союзу кооперативів (так званий кооператив другого рівня). Як стверджує Ю.В. Ушкаренко, у союзі кооперативів, крім первинних внутрішньогосподарських виробничих кооперативів, створених на базі діючих виробничих підрозділів, можуть функціонувати орендні підрозділи з переробки

сільськогосподарської продукції, цехи промислового виробництва, ремонтні структурні підрозділи. Усередині союзу кооперативів можуть створюватися кооперативи з реалізації сільськогосподарської продукції; матеріально-технічного забезпечення; ремонту та технічного обслуговування техніки; енергетики, електрифікації, теплофікації і газифікації; будівництва й капітального ремонту приміщень; науково-технологічного обслуговування сільськогосподарського виробництва; фінансово-економічного й бухгалтерського обслуговування та ін. [10].

Метою кооперативу органічного агровиробництва 2-го рівня має бути розвиток органічного агровиробництва в країні. Дана мета досягається за рахунок виконання задач, які спрямовані на такі групи:

1. Населення:

- підвищення рівня обізнаності населення, щодо властивостей органічних продуктів та взаємозв'язок екології–продуктів харчування–здоров'я людини–здоров'я людства;
- впровадження в шкільні програми питань з органічного агровиробництва;
- формування культури споживання органічної продукції;
- консультаційна підтримка населення у прагненні та практиці вирощування сільськогосподарської продукції за органічними стандартами на присадибних ділянках;
- консультаційна підтримка громад у започаткуванні кооперативного руху з виробництва та/або переробки органічної продукції.

2. Виробники:

- проведення маркетингових досліджень, щодо ситуації на ринку;
- представлення та відстоювання інтересів виробників органічної продукції у державних законодавчих та виконавчих органах влади;
- представлення та відстоювання інтересів виробників органічної продукції на міжнародному рівні;
- забезпечення виробників органічної продукції продукцією 1-го рівня АПК;
- сприяння забезпеченню фінансовими ресурсами членів кооперативу через механізм кредитної спілки, яка афільована до кооперативу 2-го рівня;
- розвиток інфраструктури ринку органічного агровиробництва.

Кооператив 2-го рівня має можливість купувати майно, суб'єктів господарювання та бути засновником юридичних осіб. Фінансування діяльності відбувається за рахунок внесків учасників кооперативу, а також за рахунок невиконаних кооперативних виплат (рис. 2).

Накопичення невиконаних кооперативних виплат відбувається щорічно шляхом їх утримання в розмірі 75% від суми. Готівкою члени кооперативу отримують лише 25% від кооперативних виплат, а у разі виходу з кооперативу колишній член кооперативу отримує суму невиконаних кооперативних виплат протягом 4 років. В Україні на сьогоднішній день відсутні коопера-

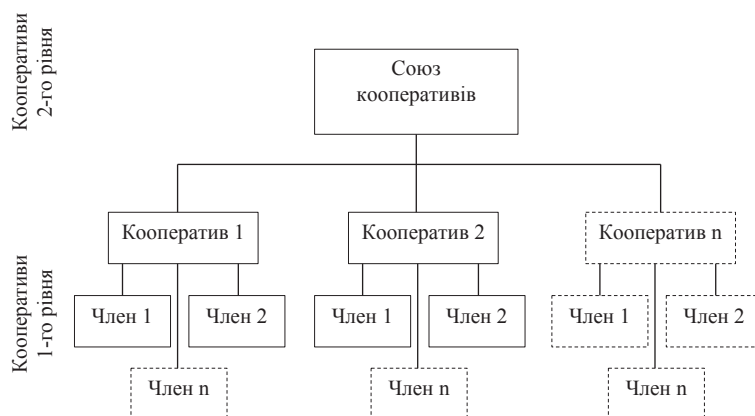

Рис. 2. Схема функціонування кооперативу другого рівня або союзу кооперативів

Джерело: складено на основі [8]

тиви такого рівня, у світі є приклади успішного функціонування. Так, у Канаді створений 1922 р. кооператив «La Coop Fédérée», який є одним з найбільших аграрних підприємств в провінції Квебек і займає високий статус серед 100 великих кооперативів та товариств взаємодопомоги у світі.

Кооператив «La Coop Fédérée» представляє більш ніж 100000 членів, згрупованих у 102 кооперативи, з діяльністю, зосередженою у провінціях Квебек, Нью Брунсуик, Онтаріо, Альберта, Манитоба і Саскатчевань. Понад 10000 чоловік зайняті в «La Coop», який має щорічний дохід 5,2 млрд. дол. США. Включаючи мережу філіалів, «La Coop Fédérée» має близько 16000 працівників, дохід 8,3 млрд. дол. США і представлена ланцюгом, до якого входять виробники та переробники сільськогосподарської продукції, оптова торгівля. Даний кооператив забезпечує агровиробників продукцією та послугами, необхідними для їх діяльності. «La Coop Fédérée» має п'ять гілок: «Elite and La Coop» (тваринництво та рослинництво, зерновий маркетинг), «Unimat» (обладнання й сільськогосподарська техніка), «Sonic» (енергетика) та «Olymel» (переробка продукції тваринництва).

Проведені дослідження показали, що деякі науковці виділяють і третій рівень – це міжнародні кооперативи, членами яких є національні федерації. При цьому активний розвиток кооперативів та союзів кооперативів дасть змогу агровиробникам впевнено займатися виробництвом сільськогосподарської продукції, у тому числі й органічної, знаючи, що їх інтереси захищені і будуть відстоюватися.

З початку 1990-х років в агропродовольчому секторі США, Канади, Австралії, Західної Європи широкого розповсюдження набула нова форма інституційної угода, що дістала назву «кооперативна лихоманка». Як зазначає Юрманова О.О. саме виникнення нових кооперативних форм стало своєрідною реакцією на зміни ринкових умов в агропромисловому секторі національних економік, що проявилось в процесах індустріалізації сільськогосподарського виробництва та формування потужних аграрних промислових та торгових мереж, що отримали конкурентні переваги за рахунок зниження витрат на усіх етапах посування продукції [11]. Для дрібних та середніх сімейних ферм, що забезпечували економічний добробут сільських громад, виникла загроза видавлювання з традиційних аграрних ринків або в результаті руйнування, або через поглинання агрокорпораціями.

Список літератури:

1. Чижевська М.Б. Фінансова кооперація як складова інституціональної архітектури грошово-кредитної системи / М.Б. Чижевська // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/2719/1/Фінансова%20кооперація.pdf>
2. Данкевич Є.М. Придатність Поліських земель для запровадження органічного виробництва / Є.М. Данкевич, В.Є. Данкевич // Органічне виробництво і продовольча безпека: [зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф.]. – Житомир: Полісся, 2013. – С. 252–255.
3. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>
4. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 р. № 469/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 39. – С. 261.
5. Пивовар П.В. Кооперативи із спільного використання техніки як складова технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників / П.В. Пивовар // Вісник ЖНАЕУ. – 2012. – № 1, т. 2. – С. 83–91.

Одним з напрямків збереження життєздатності подібних господарств є реалізація нових стратегій: підвищення прибутковості завдяки участі в переробці сировини та збуті готової продукції (а не просто збут сировини, що було типово для традиційних сільськогосподарських кооперативів), розвиток маркетингової діяльності і в кінцевому підсумку здійснення організаційних інновацій в формі кооперативів нової генерації (New Generation Cooperatives).

Кооперативи нової генерації характеризуються такими відмінними особливостями: 1) закрите членство, при цьому участь забезпечується на основі контрактних, а не добровільних відносин; 2) розміри інвестицій в капітал кооперативу і оптимальні рівні потоків продукції, що поставляється членами кооперативу, визначаються перш, ніж кооператив почне свою господарську діяльність; 3) зобов'язання поставки продукції і права поставки пов'язані між собою, при цьому права поставки обмежуються кількістю часток (паї), які кожен член придбав в кооперативі; 4) частки (паї) можуть продаватися і купуватися, що забезпечує вільний вхід і вихід з кооперативу; 5) частки (паї) через механізм мають ринкову оцінку, частки (паї) трансформуються в акції кооперативу які перебувають в обігу на фондовій біржі, завдяки чому кооперативний капітал набуває трансферабельний характер; 6) господарська діяльність націлена на створення доданої вартості, а не на задоволення потреб членів кооперативу.

Подібні принципи організації і діяльності дозволили проблеми традиційних кооперативів мінімізувати в рамках моделі кооперативів нової генерації (нового покоління) водночас фактично вступаючи в протиріччя з основними принципами кооперації.

Висновки і пропозиції. Інтенсифікація сільського господарства призвела до негативного впливу на навколишнє середовище, виснаження природних ресурсів та витіснення великої кількості дрібних та середніх товаровиробників. Органічне сільське господарство має великий потенціал, щоб виправити ці негативні тенденції. Кооперативний рух дає можливість поєднавши зусилля створити реальну конкуренцію потужним аграрним підприємствам і разом з тим сприяти поширенню органічного агропромисловництва. Перспективними моделями розвитку сільськогосподарської кооперації можуть стати формування союзу кооперативів (так званий кооператив другого рівня) та розвиток кооперативів нової генерації, які є поєднують в собі інвестиційно привабливу бізнес модель та задоволення своїх членів.

6. Динаміка розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за 2009-2016 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=15750>
7. Кількість суб'єктів економіки за організаційними формами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpoу/ukr/EDRPU_2016/ks_opfg/ks_opfg_0116.htm
8. Безус Р.М. Роль кооперативів у розвитку органічного агровиробництва / Р.М. Безус, М. Ляфльор // Інноваційний менеджмент збалансованого (сталого) природного агровиробництва: матеріали Міжнар. науково-практ. конф., присвяченої 90-річчю від дня народження Ф.Т. Моргуна (м. Дніпропетровськ, 23–24 жовтня 2014 р.). – Дніпропетровськ: Вид-во «Свідлер А.Л.», 2014. – С. 245–246.
9. Безус Р.М. Податок з доходу підприємства як системоутворюючий елемент бездефіцитної бюджетної політики / Р.М. Безус // Інвестиції: практика та досвід: науково-практ. журнал. – 2010. – № 24. – С. 44–46.
10. Ушкаренко Ю.В. Моделювання розвитку кооперації в агропромисловому виробництві південного регіону України / Ю.В. Ушкаренко // Економічні інновації: зб. наук. праць. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2013. – Вип. 54. – С. 330–335.
11. Юрманова Е.А. Организационные инновации в кооперативном секторе развитых стран: зарубежный опыт для Украины / Е.А. Юрманова // Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки». – 2013. – № 4 (256). – С. 86–93.

Безус Р.Н., Дуброва Н.П.

Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет

КООПЕРАТИВНОЕ ДВИЖЕНИЕ В ОРГАНИЧЕСКОМ АГРОПРОИЗВОДСТВЕ

Аннотация

Исследован вопрос влияния основных принципов и преимуществ развития кооперативного движения в развитие органического агропроизводства. Обозначены проблемы развития кооперации в Украине с учетом теоретических и практических аспектов хозяйствования. Определены уровни и особенности кооперативов трехуровневой кооперативной системы. Рассмотрены международный опыт формирования кооперативное движение в органическом агропроизводства. Установлены различия между традиционными кооперативами и кооперативами нового поколения.

Ключевые слова: кооперация, органическое агропроизводство, развитие, международный опыт, кооперативы нового поколения.

Bezus R.N., Dubrova N.P.

Dnipropetrovsk State Agrarian and Economics University

COOPERATIVE MOVEMENT IN ORGANIC AGRICULTURAL

Summary

The influence of the basic principles and benefits of the cooperative movement in the development of organic agricultural production. Outlined issues of cooperation of Ukraine with regard to theoretical and practical aspects of management. The levels and features three-level cooperatives, cooperative system. We consider the international experience of forming cooperative movement in organic agricultural production. Established differences between traditional cooperatives and cooperatives of the new generation.

Keywords: cooperative, organic agricultural production, development, international experience, a new generation cooperatives.